

Сутність слухомовленнєвого розвитку в контексті комплексного підходу до навчання та виховання дітей дошкільного віку після кохлеарної імплантації

Анотація. У статті розкрито необхідність ранньої діагностики стану слухової функції у дітей перших місяців життя, необхідність раннього слухопротезування за допомогою сучасних слухових пристрій відповідно до ступеню втрати слуху, розглянуто сутність кохлеарної імплантації та її роль в компенсації тяжких втрат слуху у дітей. Автором охарактеризовано необхідність застосування комплексного підходу до навчання та виховання дітей дошкільного віку, зокрема з кохлеарними імплантами, із залученням висококваліфікованої команди фахівців. Особлива увага приділяється розвитку слухового сприймання та на його основі формуванню природного розвитку мовлення дитини з кохлеарним імплантом, відзначається, що рівень слухомовленнєвого розвитку впливає на розвиток пам'яті, уваги, логічного мислення та інтелекту. Автором наголошено на провідну роль батьків у процесі навчання та виховання дитини дошкільного віку з кохлеарним імплантом та необхідність постійної підтримки сім'ї висококваліфікованими фахівцями.

Ключові слова: кохлеарна імплантація, слухомовленнєвий розвиток, слухове сприймання, комплексний підхід, навчально-виховний процес, діти дошкільного віку після кохлеарної імплантациї.

Постановка проблеми. Реформування в освіті детермінували появу досліджень у вітчизняній сурдопедагогіці, призначення яких полягає у вирішенні проблем навчання та виховання дітей з порушеннями слуху. На сучасному етапі домінантним напрямком реалізації освітнього процесу виступає орієнтованість на особистість учня. Інноваційні зміни в організації навчальної діяльності дітей з порушенням слуху пов'язані з можливістю ранньої діагностики та раннього виявлення порушення слуху, раннього бінаурального слухопротезування, ранньої психолого-педагогічної корекції.

Поява нових засобів обстеження слуху в медицині, нових засобів слухопротезування (кохлеарна імплантация), нові стандарти соціального життя вимагають від суспільства надання рівних можливостей усім категоріям осіб з порушенням психофізичного розвитку, в першу чергу дітям; організації комплексного підходу до навчання та виховання дітей після кохлеарної імплантациї. Всебічний розвиток дітей дошкільного віку з кохлеарними імплантами на основі об'єднання медичних, аудіологічних, технічних, педагогічних, психологічних технологій сприяє ефективному розвитку слухового сприймання та формуванню мовлення, дає можливість дитині розвиватись на олному рівні з чуючими однолітками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання навчання, виховання, визначення особливостей розвитку мовлення та психічних функцій дітей грунтовно досліджувалися вітчизняними науковцями (Л. Борщевська, В. Жук, В. Засенко, Н. Засенко, А. Колупаєва, Л. Лебедєва, В. Литвинова, С. Літовченко, К. Луцько, Т. Сак, Т. Скрипник, М. Супрун, О. Таранченко, О. Федоренко, Л. Фомічова, М. Шеремет, М. Ярмаченко). Існує чимало педагогічних праць, присвячених теорії і практиці навчання і виховання дітей з порушеннями слуху російських вчених (В. Бельтюков, Р. Боскіс, К. Волкова, А. Зікесев, К. Комаров, К. Коровін, Е. Леонгард, Л. Носкова, Т. Пелимська, Л. Руленкова, Н. Шматко).

Актуальні питання кохлеарного слухопротезування, слухомовленнєвий розвиток дітей після кохлеарної імплантації досліджували (О. Борисенко, О. Зонтова, І. Корольова, Б. Мороз, В. Овсянік, І. Сребняк, Г. Таварткіладзе, В. Шкорботун та ін.). Загальні проблеми навчання та виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку в умовах масової школи (М. Безрукіх, О. Гонєєв, С. Єфімова, Т. Іляшенко, Г. Кумаріна, Н. Ліфінцева, В. Петрова, Н. Стадненко, В. Тарасун, Н. Ялпаєва та ін.).

Мета статті: визначити та охарактеризувати сутність слухомовленнєвого розвитку в контексті комплексного підходу до навчання та виховання дітей дошкільного віку після кохлеарної імплантациї.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку медицини, науки та техніки відбулися зміни в галузі навчання та виховання дітей з порушенням слуху. З'явилися новітні точні методи дослідження слухової функції, що дають змогу виявляти порушення слуху у новонароджених дітей ще у пологовому будинку; розроблено високоефективні пристрої, що можна застосовувати для компенсації втрат слуху різних ступенів та різної етіології, технології протезування слуху дітей раннього віку; широкого застосування набув метод кохлеарної імплантациї, що дає змогу особам із тяжкою втратою слуху можливість чути весь частотний діапазон мовного спектру; впроваджуються у практику інноваційні підходи до навчально-виховної роботи з дітьми з порушеннями слуху. У вітчизняній сурдопедагогіці розроблено низку методик, що враховують індивідуальні особливості кожної дитини, базуються на інтелектуальному потенціалу кожної окремої дитини з порушенням слуху при опануванні мовленням, розвитку слухового сприймання, слухомовленнєвої пам'яті, інших психічних процесів, важливих для формування повноцінної особистості дитини, забезпечення її інтеграції в суспільство.

Поява нових можливостей в слухопротезуванні викликала необхідність дослідження проблеми навчання, виховання та розвитку дітей, які мають кохлеарні імплантанти. Спеціальних досліджень в українській сурдопедагогіці щодо засобів слухомовленнєвого розвитку дітей з кохлеарними імплантами проведено мало, тому ця тема освітлена недостатньо.

Кохлеарна імплантация на сучасному етапі є одним з найбільш перспективних технічних напрямків розвитку дитини з порушенням слуху. Застосування кохлеарних імплантів стало загальновизнаним методом лікування сенсоневральної приглухуватості високого ступеню та глухоти

(М. Богомільський, М. Дайхес, І. Дьяконова, І. Корольова, О. Ланцов, Е. Миронова, Ю. Овчинніков, Г. Таварткіладзе, Ю. Янов та ін.).

За допомогою системи кохлеарного протезування звук не просто підсилюється, як у слуховому апараті. Кохлеарний імплант по суті замінює собою волоскові клітини внутрішнього вуха та передає звукову інформацію за допомогою слабких електричних імпульсів безпосередньо на слуховий нерв. Кохлеарна імплантатація дає дитині можливість сприймати високочастотні звуки, які важливі для сприймання лексично значущих частин мовлення: закінчень, префіксів, прийменників [1, с. 80-86].

Кохлеарний імплант встановлюється шляхом хірургічного втручання, при якому у внутрішнє вухо пацієнта вводяться електроди, що забезпечують сприйняття звуків різної частоти завдяки електричній стимуляції відповідної ділянки слухового нерва. Кохлеарна імплантатація є не лише хірургічною операцією, а й корекційною технологією, комплексною системною роботою низки фахівців різних галузей і включає три етапи:

- передопераційне діагностичне обстеження та відбір кандидатів;
- хірургічну операцію;
- післяопераційну слухомовленнєву корекційну роботу [2, с. 12].

Ефективність і результативність кожного етапу залежить від застосування і дотримання комплексного підходу, тобто залучення фахівців різних галузей, батьків до навчально-виховного процесу дитини, яка має кохлеарний імплант. Важливу роль у розвитку дитини з втратою слуху займає розвиток слуху та мовлення. Кохлеарна імплантатація дає дитині можливість чути оточуючі звуки усього частотного та динамічного діапазонів, але дитина повинна навчитися їх сприймати, розрізняти та розуміти, на що й спрямований комплексний підхід.

Одним із головних завдань роботи з формування мовлення дітей з кохлеарними імплантами в контексті комплексного підходу є формування мовлення як засобу природного спілкування. Для того, щоб усне мовлення стало для них засобом спілкування з чуючими, необхідно розвивати слухове сприймання і формувати вміння відтворювати почуте. Ранні корекційні заняття сприяють розвитку слухового сприймання дітей саме в той період, коли проходить фізіологічне формування слухової системи. Від так, для того щоб при глибоких порушеннях слуху почав функціонувати і розвиватися слуховий аналізатор і ропочався процес формування мовлення, необхідний цілеспрямований ранній медичний, технічний, педагогічний і психологічний вплив, що передбачає собою застосування вище згаданого комплексного підходу.

На думку науковця І. Корольової, найкращим методом реабілітації дітей, імплантованих у ранньому віці, є слухомовленнєва (або аудіовербална – Auditory Verbal Therapy) технологія, яка використовується у США для розвитку слабочуючих немовлят. В Україні слухомовленнєва технологія також застосовується до означеної категорії дітей і покладена в основу роботи Центру реабілітації НВП «ВАБОС». Вона передбачає створення для дітей після кохлеарної імплантатації природних умов для розвитку слухового сприймання та формування мовлення.

Основними положеннями слухомовленнєвої технології є [2, с. 18]:

- розвиток слуху у дитини з порушенням слуху, що протезована за допомогою слухового апарату або кохлеарного імпланту, повинен відбуватися природним шляхом, під час звичайних справ та спілкування з дорослими впродовж усього дня. Батьки у повсякденних ситуаціях допомагають навчати дитину, розуміти назви оточуючих предметів, звертаючи увагу на звуки оточуючого середовища, розширюючи пасивний та активний словники. Таким чином, дитина наслідує почуті слова, вислови, фрази, використовує їх у самостійному мовленні, тим самим розвиваючи слухову увагу, логіку, пам'ять. В такому навчально-розвиваючому процесі навички мовлення формуються природньо на основі слухової функції, як у дитини без порушення слуху;

- під час систематичних корекційних занять з сурдопедагогом; логопедом, психологом та іншими фахівцями.

- природними та найкращими вчителями з розвитку мовлення у дитини є її батьки та найближче оточення, які надають дитині зразки правильного граматичного мовлення [2, с. 19-25].

Від так, як неодноразово зазначалось, основою комплексного підходу до навчально-виховного процесу дітей дошкільного віку з кохлеарними імплантами є взаємодія фахівців з батьками, тому фахівці різних галузей, що працюють з дитиною, яка має кохлеарний імплант, повинні надавати професійну допомогу (поради, консультації, тренінги та ін.) батькам в організації навчально-виховного процесу їх дитини. Важливо, щоб батьки ще в доопераційний період отримали комплексну допомогу з боку фахівців різних галузей: лікарів, аудіологів, педагогів, сурдопедагогів, психологів, фахівців з налаштування мовленнєвого процесору та ін. Взаємодія з батьками розпочинається ще на етапі діагностики, коли батьки отримують інформацію про методи діагностики слуху, розяснення її результатів, типи та ступені втрати слуху, шляхи компенсації втрати слуху, вплив слуху на розвиток дитини, можливі шляхи реабілітації та її результати тощо. Це допомагає батькам зорієнтуватися, зрозуміти, що незважаючи на втрату слуху, їх дитина зможе розвиватися, отримувати освіту та реалізувати себе у житті.

Головна задача фахівців – допомагати батькам усвідомити своє місце та роль у корекційно-розвиваючому процесі своєї дитини, відповідно діяти та надавати зворотній зв'язок про стан формування слуху і мовлення дитини фахівцям. Однак варто пам'ятати, що відновлення слухової функції залежить від успішності проведення, власне, кохлеарної імплантації, якість якої залежить від медичного персоналу. Оскільки хірург повинен бути членом команди фахівців, які беруть участь в розвитку дитини, які її супроводжують. Всі фахівці повинні співпрацювати один з одним пояснювати батькам механізми оперативного втручання та обов'язково надавати рекомендації щодо необхідності проведення щоденних занять з дітьми в післяопераційний період. Батьки повинні розуміти, що операція з кохлеарної імплантациї дає можливість розвивати слух, та на його основі – мовлення. Після операційного дитина може не розуміти мовлення. Вона сприймає на слух багато звуків, яких раніше не чула, але вони не несуть в собі для неї ніякої інформації. Сприйманню, диференціації, розумінню оточуючих звуків, виділенню з них мовлення, формуванню на основі слухової функції пасивного, а потім – активного

словникового запасу та власного мовлення дитині допомагає команда фахівців разом з батьками [3, с. 237].

Комплексний підхід до слухомовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку з кохлеарним імплантом спрямований на компенсацію втрати слуху за допомогою кохлеарної імплантації та розвиток слухової функцією в складних акустичних ситуаціях. Забезпечення доступу звукової інформації до кори головного мозку в ранньому віці створює фізіологічну основу розвитку природного мовлення, а невимушене володіння слуховою функцією дозволяє засвоювати інформацію в усіх життєвих ситуаціях і створює передумови для успішного навчання в загальноосвітній школі. Раннє втручання та розвиток слуху і мовлення дозволяє більшості дітям дошкільного віку наблизитися до відповідного рівня мовленнєвого розвитку їх однолітків на час вступу до загальноосвітньої школи. За статистикою діти після кохлеарної імплантациї у шість разів частіше навчаються в загальноосвітніх масових школах, ніж діти з тяжкими втратами слуху, що користуються слуховими апаратами. Навчання в масових закладах не є самоціллю кохлеарного протезування дітей, але їх перебування в середовищі чуючих свідчить про гармонізацію їх розвитку.

Висновки. Відтак, комплексний підхід та допомога фахівців різних галузей (лікарів, технічного персоналу з налаштування мовленнєвих процесорів, педагогів, логопедів, сурдопедагогів, психологів, соціальних робітників та ін.) дітям з кохлеарними імплантами та їх батькам зосереджений на створенні для дошкільника розвиваючого звукового предметного середовища та моделювання спеціальних ситуацій, в яких у дитини виникне потреба в спілкуванні за допомогою мовлення. Створення ситуацій для спілкування дітей з дорослими та між собою повинно здійснюватися повсякденно у побутовій діяльності, під час прогулянок, ігор, під час спеціально організованих занять з сурдопедагогом. Ефективність та результативність організації комплексного підходу до слухомовленнєвого розвитку дитини залежить від віку проведення діагностики та виявлення ступеню порушення слуху, від віку, коли була зроблена кохлеарна імплантация, від наявності та ступеню важкості додаткових супутніх порушень психофізичного розвитку дитини, від підтримки та мотивованості батьків (темпу та інтенсивності корекційних занять з сурдопедагогом з розвитку слуху та мовлення, логічного мислення, слухової уваги і пам'яті, мислення дитини та ін.).

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED):

1. Мороз В.С., Овсяник В.П., Луцько К.В. Корекційні технології у слухопротезуванні дітей. – К., 2008. – 148 С.
Moroz B.S., Ovsyanik V.P., Lutsko K.V. (2008). Korektsiyni tehnologiyi u sluhoprotezuvanni ditey. Kyiv (In Ukrainian).
2. Королёва И.В. «Реабилитация детей с кохлеарными имплантами» – СПб, 2004 – 44 с.
Koroljova I.V. (2004). Reabilitacija detej s kohlearnymi implantami. Sankt-petersburg (In Russian).

3. Wilson B.S., Finley C.C., Lawson D.T. et all. Better speech recognition with cochlear implants // Nature. – 2000. – N 352. – p.236-238. (In English).

Zaika S.K. The essence of language and speech development in the context of a comprehensive approach to training and education of preschool children after cochlear implantation

Abstract. The article demonstrates the necessity of early diagnostics of a condition of the auditory function in children during the first months of life, the need for an early hearing aid with the help of modern hearing devices in accordance with the degree of hearing loss, deals with the essence of the cochlear implantation and its role in compensation for severe hearing losses in children. The author describes the needs of application of integrated approach to training and education of preschool children, in particular with cochlear implants, attracting highly qualified team of professionals. Special attention is paid to the development of auditory perception and of the formation on its basis the natural development of a child's speech with a cochlear implant, it is noted that the level of language development affects the development of memory, attention, logical thinking and intelligence. The author notes to the priority role of parents in the learning process and education of the preschool child with a cochlear implant and the needs in continued support of the family from highly qualified specialists.

Keywords: *cochlear implantation, hearing and speech development, auditory perception, integrated approach, training-education process, pre-school children after cochlear implantation*

Заика С.К. Суть слухоречевого развития в контексте комплексного подхода к обучению и воспитанию детей дошкольного возраста после кохлеарной имплантации

Аннотация В статье раскрыта необходимость ранней диагностики состояния слуховой функции у детей первых месяцев жизни, необходимость раннего слухопротезирования с помощью современных слуховых устройств в соответствии со степенью потери слуха, рассматривается суть кохлеарной имплантации и ее роль в компенсации тяжелых потерь слуха у детей. Автором охарактеризована необходимость применения комплексного подхода к обучению и воспитанию детей дошкольного возраста, в частности с кохлеарными имплантами, с привлечением высококвалифицированной команды специалистов. Особое внимание уделяется развитию слухового восприятия и на его основе формированию естественного развития речи ребенка с кохлеарным имплантатом, отмечается, что уровень слухоречевого развития влияет на развитие памяти, внимания, логического мышления и интеллекта. Автором отмечена ведущая роль родителей в процессе обучения и воспитания ребенка дошкольного возраста с кохлеарным имплантатом и необходимость постоянной поддержки семьи со стороны высококвалифицированных специалистов.

Ключевые слова: *кохлеарная имплантация, слухоречевое развитие, слуховое восприятие, комплексный подход, учебно-воспитательный процесс, дети дошкольного возраста после кохлеарной имплантации.*